

הסיום העצוב של ספר בראשית

וַיָּשָׁב יוֹסֵף מִצְרַיִם הוּא וְאָחָיו וְכָל הָעֲלִיּוֹת אֲתָנוּ לְקַבֵּר אֶת אָבִיו אַחֲרַי קָבְרוּ אֶת אָבִיו: ... וַיָּשָׁב יוֹסֵף בְּמִצְרַיִם הוּא וּבֵית אָבִיו וַיְחִי יוֹסֵף מֵאָה וְעֶשְׂרֵי שָׁנִים: ... וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל אָחָיו אֲנֹכִי מֵת וְאֱלֹהִים פָּקֹד יִפְקֹד אֶתְכֶם וְהָעֶלְהָ אֶתְכֶם מִן הָאָרֶץ הַזֹּאת אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וְלַיַּעֲקֹב: וַיִּשְׁבַּע יוֹסֵף אֶת בְּנָיו וַיֹּאמֶר פָּקֹד יִפְקֹד אֱלֹהִים אֶתְכֶם וְהָעֲלֵתֶם אֶת עַצְמוֹתַי מִזֶּה: וַיָּמָת יוֹסֵף בֶּן מֵאָה וְעֶשְׂרֵי שָׁנִים וַיַּחַנְטוּ אֹתוֹ וַיִּישָׂם בְּאָרוֹן בְּמִצְרַיִם: (בראשית סוף פרק נ, סוף הפרשה, סוף הספר)

ספר בראשית הוא ספר היצירה, הוא ספר הישר על שם האבות שנקראו ישרים,¹ נפתח בהבטחות גדולות ומסתיים כאשר אפס יהודים (עברים)² בארץ ישראל ורק שבשה קברי אבות ואימהות. ואין פוקד את מערת המכפלה שאברהם כה השתדל בקנייתה,³ את חלקת השדה אשר קנה יעקב ליד שכם,⁴ את עמק דותן בו "רועי צאן היו עבדיך", את בית אל שם הבטיח יעקב לבנות בית אלהים,⁵ את חברון היא קרית ארבע, באר שבע שם כרתו אברהם ויצחק ברית עם יושבי הארץ ונלחמו על בארות המים, ושדות חבל הבשור בהם זרע יצחק אבינו ומצא מאה שערים.⁶

פרשת לך לך נפתחת בציווי החגיגי של הקב"ה לאברהם: "לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך אל הארץ אשר אראך: וּאָעֲשֶׂה לְגוֹי וְגִדּוֹל וְאַבְרָכָךָ וְאַגְדִּלְהָ שְׁמֶךָ וְהָיָה בְרָכָה: וְאַבְרָכָה מְבָרְכֶיךָ וּמְקַלְלֶיךָ אָאָר וְנִבְרָכוּ בְּךָ כָּל מְשֻׁפָּחוֹת הָאֲדָמָה" - איזו הבטחה גדולה! אך לא עובר זמן מה ואברהם נאלץ להגר מן הארץ: "וַיְהִי רָעַב בְּאֶרֶץ וַיֵּרָד אַבְרָם מִצְרַיִם לְגֹר שָׁם כִּי כָבֵד הָרָעַב בְּאֶרֶץ". הנה הגלות הראשונה. רמב"ן לא חושך שבטו מאברהם ואומר: "הנה אברהם ירד למצרים מפני הרעב לגור שם להחיות נפשו בימי הבצורת ... ורמז אליו כי בניו ירדו מצרים מפני הרעב לגור שם ... ודע כי אברהם אבינו חטא גדול בשגגה שהביא אשתו הצדקת במכשול עון מפני פחדו פן יהרגוהו ... גם יציאתו מן הארץ, שנצטווה עליה בתחילה, מפני הרעב, עון אשר חטא ... ועל המעשה הזה נגזר על זרעו הגלות בארץ מצרים ביד פרעה. במקום המשפט שמה הרשע והחטא".⁷ לא על ברית בין הבתרים, לא על האמירה: "במה אדע כי אירשנה", אלא על הירידה למצרים של אברהם נגזרה גזירת שעבוד מצרים.⁸

יצחק מכל האבות דווקא נאחז בארץ ולא יורד ממנה גם בתקופות קשות, ככתוב: "וַיְהִי רָעַב בְּאֶרֶץ מִלְּבַד הָרָעַב הָרִאשׁוֹן אֲשֶׁר הָיָה בְיַמֵּי אַבְרָהָם ... וַיֵּרָא אֱלֹהֵי ה' וַיֹּאמֶר אֶל תְּרַד מִצְרַיִם שָׁכֵן בְּאֶרֶץ אֲשֶׁר אִמְרָ אֱלֹהֵיךָ: גֹּר בְּאֶרֶץ הַזֹּאת וְאָהֳרָה עִמָּךְ וְאַבְרָכָךָ ... וַיִּזְרַע יִצְחָק בְּאֶרֶץ הַהוּא וַיִּמְצָא בִּשְׁנָה הַהוּא מֵאָה שְׁעָרִים וַיִּבְרָכְהוּ ה' ". אין ספק שמייסדי שכונת מאה שערים ידעו היטב את משמעות השם שנתנו לשכונתם.⁹

ומיצחק ליעקב והגענו אל הגלות השנייה, היא גלות "ארמי אובד אבי" שזכרת בראש פרשת הביכורים ובהגדת יציאת מצרים.¹⁰ גלות שבאה בשל מעשה מרמה, גלות שבאה בשל שנאת אחים. גם זה מעשה אבות סימן לבנים? יעקב משתקע בבית לבן, נלחם בנכלוליו, מקים משפחה מפוארת, חולם על עתודים נקודים וברודים ואוסף לו רכוש רב. עד שהקב"ה נגלה עליו ומזכיר לו את נדרו, את בית אבא ואת הארץ ממנה גלה, ככתוב: "אֲנֹכִי הָאֵל בֵּית אֵל אֲשֶׁר מְשַׁחֵת שָׁם מִצְבֵּה אֲשֶׁר נִדְרָתָ לִי שָׁם נִדְרָתָ עֲתָה קוֹם צֵא מִן הָאָרֶץ הַזֹּאת וְשׁוּב אֶל אֶרֶץ מוֹלְדְּתְךָ".

¹ מסכת עבודה זרה כה ע"א: "מאי ספר הישר? א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן: זה ספר אברהם יצחק ויעקב שנקראו ישרים, שנאמר: תמות נפשי מות ישרים". ראה דברינו [ספר הישר](#) בפרשה זו.

² גם "עברים" אינה הגדרה נכונה שכן היו הרבה בני עבר אחרים. גם לא בני אברהם ויצחק. מה נאמר? בני יעקב?

³ ראה דברינו [קניית מערת המכפלה](#) בפרשת חיי שרה.

⁴ דברינו [ויחן את פני העיר](#) בפרשת וישלח.

⁵ דברינו [קום עלה בית אל](#) בפרשת וישלח.

⁶ דברינו [מאה שערים](#) בפרשת תולדות.

⁷ ראה דברינו [ירידת אברהם למצרים](#) בפרשת לך לך, וכן דברינו [מוטיב הגלות בפירוש רמב"ן לספר בראשית](#) בפרשה זו.

⁸ ראה דברינו בפרשת לך לך [במה אדע כי אירשנה – האם חטא אברהם?](#) ראה גם קריאת התיגר הגדולה של משה במדרש שמות רבה ה כב: "ואם בשביל שאמר אברהם אבינו: במה אדע כי אירשנה ... היה לו להשתעבד דורו של יצחק או דורו של יעקב, לא לעם הזה שהוא בדורי!". מובא בדברינו [אותם הנתונים תחת הבנין](#) בפרשת שמות.

⁹ ראה דברינו [יצחק אבינו](#) בפרשת תולדות. וגם מייסדי פתח תקווה לא בכדי בחרו בשם זה שהוא תיקון של חטא עכן בכניסה לארץ. ראה דברינו [עכן בפרשת מסעי](#).

¹⁰ ראה דברינו [ארמי אובד אבי](#) בפרשת כי תבוא, השיטות השונות מיהו אותו "ארמי" ומי הוא "אבי".

פעמיים בורח יעקב, פעם ביציאתו לחרון ככתוב בהפטרת פרשת ויצא: "ויברח יעקב שדה ארם" וכדברי רבקה אמו: "וקום ברח לך אל לבן אחי", ופעם ביציאתו הבהולה מחרון, ככתוב: "ויגנב יעקב את לב לָבָן הָאֲרָמִי עַל בְּלֵי הַגִּיד לֹא כִי בֵּרַח הוּא; וַיִּבְרַח הוּא וְכָל אֲשֶׁר לוֹ וְכוּ'". פעמיים גניבה פעמיים בריחה. לא יציאה של הדר וזיו. אבל בסופה, כורת יעקב ברית עם לבן הוא ארם ומציב גבול ברור בין המשפחה שנשאת בחרון ובין המשפחה שחוזרת לארץ האבות.¹¹

בפרשת וישלח יכול יעקב למלאך שרו של עשו ולעשו עצמו והוא מתמרן יפה את המפגש עם עשו, מתחמק מלהתלוות אליו, ועושה את דרכו אט אט אל חברון מגורי אביו. ועד שהוא בא לשם, נפטרה רבקה אמו. למה לא החיש צעדיו? שאלה טובה! האם החל להתנחל בה? והנה ראה זה פלא, באמצע הפרשה, בתיאור תולדות עשו, מספרת לנו התורה איך באמת נפרדו עשו ויעקב: "וַיִּקַּח עֵשָׂו אֶת נָשָׁיו וְאֶת בָּנָיו וְאֶת בְּנֹתָיו וְאֶת כָּל נִפְשֹׁת בֵּיתוֹ וְאֶת מִקְנֵהוּ וְאֶת כָּל בְּהֵמָתוֹ וְאֶת כָּל קִנְיָנוֹ אֲשֶׁר רָכַשׂ בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וַיֵּלֶךְ אֶל אֶרֶץ מִסְרָם יַעֲקֹב אָחִיו: כִּי הָיָה רְכוּשׁוֹ רַב מְשֻׁבֵּת יָחַד וְלֹא יָכֹלָה אֶרֶץ מִגֹּרֵיהֶם לְשֵׂאת אֹתָם מִפְּנֵי מִקְנֵיהֶם". עשו מפנה את הארץ ליעקב! ממש חזרה על פרידת לוט מאברהם! הנה כל הארץ לפניך יעקב!¹²

הגענו אחר תלאות רבות, גם דלגנו על הרבה אירועים בדרכנו, אל פרשת וישב: "וישב יעקב בארץ מגורי אביו" – ביקש יעקב לישב בשלווה. מגיעים לו ולנו קצת נחת ורוגע, לא כך? אולי כאן תתחיל להתגשם הבטחת הזרע והארץ? אולי כאן נזכה לקצת שלווה?¹³ אך לא! קפץ עליו רוגזו של יוסף. שוב שנאת אחים, אותה חווה יעקב על בשרו ולא הצליח למנוע בביתו. ומכאן מתגלגל אולי הסיפור המרתק ביותר במקרא: סיפור יוסף ואחיו: חלומות גדלות, אהבה מפלה המקלקלת את השורה, דיבה רעה, שנאה וקנאה, מחשבה להרוג, מכירת אח לעבד והודאה מצמררת: "אָבֶל אֲשָׁמִים אֲנַחְנוּ עַל אָחִינוּ אֲשֶׁר רָאִינוּ צָרַת נַפְשׁוֹ בְּהִתְחַנְּנוֹ אֲלֵינוּ וְלֹא שָׁמַעְנוּ". ומדרש רבה מזהיר: "לעולם אל ישנה אדם בין בניו, שבשביל כתונת פסים שעשה יעקב ליוסף נתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים".

האם יש לסיפור זה סוף טוב? לא בטוח. האם זכה יעקב בסוף חייו לישב בשלווה? כן! בארץ גושן, ככתוב בפסוק החותם את פרשת ויגש: "וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן וַיֵּאָחֲזוּ בָּהּ וַיַּיְרָבוּ וַיַּרְבּוּ מְאֹד". "וישב" כנגד "וישב", כך מתחילה וכך לכאורה מסתיימת פרשת יוסף ואחיו. בארץ מגורי אביו לא צלח "וישב יעקב", אבל בארץ גושן צלח "וישב ישראל", נאחז ופרח פרה רבה. וכמדרש פסיקתא זוטריתא (לקח טוב) בפרשתנו: "ויחי יעקב בארץ מצרים - טוב מלוא כף נחת ממלוא חפנים עמל ורעות רוח - טוב היה לאבינו יעקב.¹⁴ אלו שבע עשרה שנה במצרים שחיה אותם בנחת, והשבטים סביבותיו, ובני בניו פרים ורבים, ועיניו רואות ולבו שמח, אין שטן ואין פגע רע, ויוסף בנו מלך על הארץ, ומביא ונותן לתוך פיו". נחת של ממש – במצרים!!

ומה מבקש יעקב בסוף ימיו? להיקבר בארץ!¹⁵ פעמיים נזכרת בתורה השבועה: "שים נא ידך תחת ירכי" – שכך הראשונים נשבעין בברית מילה קודם שניתנה התורה."¹⁶ פעם ראשונה, בעת שאברהם שולח את העבד להביא אישה ליצחק ממשפחת אברהם שנשארה בחרון. שבועה כפולה יש שם: "אֲשֶׁר לֹא תִקַּח אִשָּׁה לְבְנֵי מִבְּנוֹת הַכְּנַעֲנִי אֲשֶׁר אָנֹכִי יוֹשֵׁב בְּקֶרְבּוֹ: כִּי אֶל אֶרְצִי וְאֶל מוֹלְדֹתַי תֵּלֶךְ וְלִקְחַתָּ אִשָּׁה לְבְנֵי לְיִצְחָק"; ולצידה האזהרה: "הַשְּׂמֵר לָךְ פֶּן תֵּשֵׁב אֶת בְּנֵי שְׂמָה ... רַק אֶת בְּנֵי לֹא תֵשֵׁב שְׂמָה". הפעם השנייה שבה נזכרת השבועה בירך היא בפרשתנו, בבקשת יעקב ליוסף: "אִם נָא מְצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ שִׁים נָא יָדְךָ תַּחַת יָרְכֵי וְעָשִׂיתָ עִמָּדִי חֶסֶד וְאֶמְתָּ אֶל נֹא תִקְבְּרֵנִי בְּמִצְרַיִם: וְשָׁכַבְתִּי עִם אֲבָתִי וַיִּנְשְׂאֲתָנִי מִמִּצְרַיִם וְיִקְבְּרֹתֵנִי בְּקֶבְרֹתָם". שבועת הירך הראשונה היא להביא אשה

¹¹ ראה דברינו [ברית יעקב עם לבן הוא ארם](#) בפרשת ויצא.

¹² ראה בפרקי דרבי אליעזר פרק לח, איך חלקו יעקב ועשו את ירושת יצחק אביהם לאחר פטירתו: "אמר עשו ליעקב: נחלק כל מה שהניח לנו אבא לשני חלקים, ואני בורר, שאני בכור ... מה עשה יעקב? חלק לשני חלקים, כל מה שהניח אביו חלק אחד, ואת ארץ ישראל לחלק אחד ... ולקח עשו כל מה שהניח אביו, וארץ ישראל ומערת המכפלה נתן ליעקב, וכתבו כתב עולם ביניהם ... אז ישב יעקב בטח ושאנן בארץ כנען ובארץ מולדתו ובארץ מגורי אביו, ששנאמר: וישב יעקב בארץ מגורי אביו". ראה מקבילות בבראשית רבה ק ה, שמות רבה לא יז, ושם הדגש הוא על מערת המכפלה.

¹³ ראה בראשית רבה בפתחת פרשת וישב רבה על מנוסת הרשעים וכינוס הצדיקים, וגם שם מיד מתהפך הגלגל בדמות השטן שמקטרג על הצדיקים שמבקשים לישב בשלווה בעולם הזה.

¹⁴ הוא רומז בביור על הגימטריה הידועה של ט"ב = 17.

¹⁵ ראה בראשית רבה צו ה על חיוב הקבורה בארץ לצד הביקורת הקשה על אותם שגרים בחוץ לארץ ובאים להיקבר בארץ ישראל, עד שאמרו עליהם: "מה הועיל זה שיצתה נשמתו בחוצה לארץ ובא להיקבר בארץ ישראל? אני קורא עליו: ותבוא ותטמאו את ארצי ונחלתי שמתם לתועבה". מיקום מדרש זה בתחילת פרשת ויחי איננו מקרי. ראה דברינו [קבורה בארץ ישראל](#) בפרשה זו.

¹⁶ תנא דבי אליהו פרקי הירידות (איש שלום) פרשה א.

ליצחק אל הארץ ממנה יבנה ואיתה יבנה את ביתו. ויצחק אכן לא יוצא את גבולות הארץ. שבועת הירך השנייה היא קבורה בארץ ישראל.

ומסע קבורה גדול ועצום יוצא בדרכו ממצרים לארץ כנען. לא רק "כל בית יוסף ואחיו", איתם גם: "כל עבדי פרעה וכל זקני ארץ מצרים", "מספד גדול וכבד מאד" ובאו כל מלכי האזור ובהם בני קטורה וישמעאל והניחו כתייהם על ארונו של יעקב. ומי לא בא? "רק טפס וצאנם ויבקרם עזבו בארץ גשן". והרי אלה בדיוק דברי פרעה שממאן לשלח את ישראל: "לכו נא הגברים", הוא אומר למשה בין מכת ברד למכת ארבה, אבל את הטף והמקנה תשאירו במצרים. הרי כבר פעם עשיתם כך, יכול לומר להם פרעה. ובקטע האחרון של מסע הלוויה, רק המשפחה הקרובה – מתייחדת עם עצמה, ככתוב: "וישארו אתו בניו ארצה כנען ויקברו אתו במערת שדה המכפלה אשר קנה אברהם את השדה לאחזת קבר מאת עפרון החתי על פני ממרא". גם שם, עפ"י המדרש, יש עוד מריבה קטנה עם עשו שמערער על זכותו של יעקב להיקבר במערת המכפלה לצד אברהם ושרה, יצחק ורבקה ולאח. מה עושים? נפתלי קופץ למצרים להביא את שטר הקושאן ובינתיים חושים בן דן מתיז את ראשו של עשו שמתגלגל אל חיק יצחק אביו.¹⁷ ומי יישאר שם ליד מערת המכפלה עם תום טקס הקבורה והאבל הגדול? לאן קמים אחרי השבעה?¹⁸

ויוסף הולך להציץ בבור בו הושלך, מגלה לנו המדרש, לברך: ברוך שעשה לי נס במקום הזה. על איזה נס בירך שם יוסף ליד הבור? "שרק" נמכר לעבד ולא נהרג? האם שאלו האחים לאן נעלם לזמן מה? האם ליוו אותו לשם? וכולם חוזרים אחר כבוד אל משפחותיהם וביתם, שם בארץ גושן, אל הטף ואל הצאן. אף אחד לא עוצר ואומר: היי חברים, זו הארץ שהובטחה לנו! כאן גדלנו, כאן רעינו את הצאן, כאן נטו אוהלינו, כאן חלמו ולחמו סבא וסבא רבה! מסכם רמב"ן בתחילת פרשתנו: "והיו סבורים לעלות משם ככלות הרעב מארץ כנען, כמו שאמרו: לגור בארץ באנו כי אין מרעה לצאן אשר לעבדיך כי כבד הרעב בארץ כנען. והנה לא עלו, אבל ארץ עליהם הגלות, ומת שם ועלו עצמותיו, וזקני פרעה ושריו העלוהו, ועשו עמו אבל כבד".¹⁹

יורד המסך על ספר בראשית ועולה המסך מעל החשיכה הגדולה והאימה של שעבוד מצרים בספר שמות, שיהפוך בהמשך לספר הגאולה. תם ספר בראשית, ספר היצירה וההבטחות הגדולות. אפס יהודים (עברים) בארץ ישראל ורק שישה קברי אבות ואימהות בחברון ועוד אחד בדרך אפרתה.

האם נגזר על אבותינו לרדת למצרים, או שמא זו תוצאת מעשי בני האדם ובחירתם? לנושא זה הקדשנו [פר](#) [מיוחד](#) בפרשת וארא והדברים קשורים.

חזק חזק ונתחזק

שבת שלום

מחלקי המים

¹⁷ ראה דברינו [יעקב, עשו ומערת המכפלה](#) בפרשה זו.

¹⁸ ראה דברינו [אבל שבועת ימים](#) בפרשה זו. האבל על יעקב משמש מקור ראשוני לדין "שבעה".

¹⁹ הוא רמב"ן שבערוב ימיו עלה לארץ, חזר ותיקן מפירושו לתורה בעקבות המפגש עם האר, ראה ספרם של יוסף עופר ויונתן יעקבס, [תוספות רמב"ן לפירושו לתורה שנכתבו בארץ ישראל](#). הוא רמב"ן שהשאיר את חותמו בארץ, כפשוטו וכמשמעו. ראה דברינו [פיתוחי חותם](#) בפרשת תצוה.